

„Uczestnicy konferencji naukowej z okazji 100-lecia wychodźstwa polskiego do Westfalii-Nadrenii, zorganizowanej w Poznaniu w dniach 29 i 30 października 1969 r. przez Instytut Zachodni, Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” i Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich, przesyłają serdeczne pozdrowienia Rodakom w Niemczech Zachodnich, Pracownicy nauki i działacze polonijni z ośrodków w Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu, Opolu, Gdańsku, Szczecinie i Olsztynie wyrażają jednocześnie głęboki hołd dla wielotysięcznej rzeszy Polaków, którzy na skutek ucisku politycznego oraz upośledzenia ekonomicznego zmuszeni byli szukać pracy i chleba w Zagłębiu Ruhry oraz w dalekich regionach nad Renem, ale zachowali w sercach głęboką miłość dla ojczystej ziemi i niezachwianie kultywowali w najtrudniejszych warunkach narodowe tradycje.

Pozwalamy sobie równocześnie wyrazić przekonanie, że Polonia w NRF nadal będzie podtrzymywać poczucie tradycyjnej więzi z Macierzą, przyczyniając się w ten sposób do umocnienia przyjaźni między narodami”.

Wnikliwego podsumowania wyników sesji dokonał prof. dr W. Markiewicz, nawiązując szczególnie do referatów i wystąpień dyskusyjnych byłych działaczy polonijnych, stanowiących przyczynek do dalszych badań naukowych na ten temat. Zawarte we wszystkich wypowiedziach postulaty poszerzenia badań socjologicznych wychodźstwa i oddziaływania na młode pokolenie Polonii w Niemczech, przekazane zostaną wyższym instancjom naukowym i państwowym. Prowadzone już badania powinny bowiem służyć sprawie narodowej i sprawie dalszego zacieśnienia więzi wychodźstwa z krajem.

Tadeusz Bartkowiak

#### SESJA NAUKOWA POŚWIĘCONA ROLI PRUS I REAKCYJNEGO PRUSACTWA W HISTORII NIEMIEC

Zarząd Główny Niemieckiego Towarzystwa Historycznego (NTH) w NRD wspólnie z Zakładem Historii Niemiec Uniwersytetu Marcina Lutra w Halle zorganizował sesję naukową pt. *Rola Prus i reakcyjnego prusactwa w dziejach Niemiec (Die Rolle Preussens und des reaktionären Prussentums in der deutschen Geschichte)*. Sesja odbyła się w Halle w dniach 8-9 XI 1969 r.<sup>1</sup>

Zakład Historii Niemiec Uniwersytetu M. Lutra w Halle od wielu lat specjalizuje się w tzw. problematyce pruskiej. Sesja miała więc na celu podsumowanie stanu badań oraz nakreślenie problematyki badawczej na następny okres.

Otwarcia konferencji dokonał przewodniczący ZG NTH prof. dr J. Streisand, który przewodniczył również obradom. Podstawę do dyskusji stanowił obszerny referat prof. dra H. Hübnera kierownika Zakładu Historii Niemiec Uniwersytetu M. Lutra. Referent zwrócił uwagę, że w dotychczasowej historiografii istniały dwa skrajne, przeciwstawne ujęcia dziejów Prus. Jedno z nich reprezentowała stara szkoła historiografii pruskiej kontynuowana aktualnie w NRF. Przedstawiciele tej szkoły gloryfikowali przeszłość Prus i junkierstwa, podkreślali zasługi Prus i prusactwa w zjednoczeniu i rozwoju Niemiec, dowodzili, że zastosowana przez Bismarcka metoda ogólnego scalenia Niemiec była jedyną możliwą do zrealizowania drogą zjednoczenia itp. Drugi kierunek, reprezentowany przez historiografię marksistowską, koncentrował się z kolei na obnażaniu i dyskredytowaniu reakcyjnego charakteru Prus i junkierstwa, przy czym niejednokrotnie demonizował negatywne tendencje w rozwoju tego kraju, odrzucał zarówno poglądy historyków reakcyjnych, jak i liberalno-burżuazyjnych. Prof. Hübner stwierdził, iż należy samokrytycznie uznać, że było to ujęcie jednostronne. Pomijano w nim względnie pomniejszono lub bagateli-

<sup>1</sup> W konferencji brała udział delegacja historyków Uniwersytetu Adama Mickiewicza z rektorem prof. dr C. Luczakiem na czele.

zowano występujące w dziejach Prus tradycje liberalno-demokratyczne i rewolucyjne. W nawiązaniu do ocen K. Marksa, F. Engelsa i F. Mehringa referent omówił wydarzenia z okresu napoleońskiego i Wiosny Ludów, działalność sił postępowych i demokratycznych, rewolucję listopadową 1918 r. i in., wykazując znaczenie tradycji demokratycznych, patriotycznych i rewolucyjnych. Stwierdził on, że występująca w Prusach przez całe wieki działalność sił patriotycznych i republikańskich wywarła w historii Niemiec określone wpływy, których nie należy bagatelizować ani pomniejszać. Referent stosunkowo obszernie omówił proces przekształcania się Prus z państwa typowo junkierskiego w junkiersko-burżuazyjne. Znacznie mniej uwagi poświęcił natomiast problematyce specyficznie pruskiego militarystyki i imperializmu, proces tzw. sprusaczenia Niemiec na przełomie XIX i XX w. został naszkicowany bardzo pobieżnie. Całkowicie natomiast pominięto problemy związane z terytorialnym rozwojem tego kraju, a zwłaszcza wpływu tzw. kwestii wschodniej na rozwój ekonomiczny Prus oraz kształtowanie ich ideologii i polityki imperialnej.

W kwestii polskiej referent odwołał się do znanej tezy Engelsa głoszącej, iż „nie może być wolny naród uciskający inne narody”. Pomiął jednak fakt, iż siły demokratyczne w Prusach nie umiały konsekwentnie tego hasła rozwinąć i stworzyć właściwego programu w kwestii narodowej. Omawiana bowiem w referacie walka SPD, a zwłaszcza K. Liebknechta, o reformę prawa wyborczego w Prusach miała przecież inne znaczenie. Prof. Hübner zwrócił uwagę, że upadek III Rzeszy, a zwłaszcza decyzja Sojuszniczej Rady Kontroli z 26 II 1946 r. w sprawie likwidacji państwa pruskiego, spowodowała kryzys w historiografii burżuazyjnej<sup>2</sup>. Pojawiły się przejściowe tendencje do krytycznego ujęcia dziejów Prus. Umocnił się kierunek liberalny w historiografii. Kryzys ten próbowano jednak przełamać tworząc nową koncepcję, w myśl której grupy społeczne kontynuujące tradycję dawnych Prus (korpus oficerski, biurokracja, junkierstwo) nie ponoszą odpowiedzialności za II wojnę światową, ponieważ nie poparły rzekomo nazizmu, a wobec Hitlera od początku zajęły postawę opozycyjną, która najdobitniejszy wyraz znalazła w zamachu z 20 VII 1944 r. Za czołowych przedstawicieli tej neopruskiej historiografii referent uznał przede wszystkim W. Görlicza, J. Dietricha, G. Rittera, H. J. Schöpsa i in.<sup>3</sup>

Referat główny uzupełniło kilkanaście przygotowanych uprzednio przyczynków (*Beiträge*) oraz dyskusja. Ogółem w obu dniach głos zabrało około 30 osób z różnych ośrodków i instytucji naukowych NRD, dwóch przedstawicieli delegacji polskiej i przedstawiciel Uniwersytetu w Bratysławie. W pierwszym dniu podejmowano problemy ogólne, jak np.: ujęcie roli Prus i reakcyjnego prusactwa w twórczości F. Mehringa (H. Th. Krause — Halle), krytyka reakcyjnego prusactwa i Prus w pracach Marksa i Engelsa (H. J. Rötscher — Halle), legenda pruska w ujęciu historiografii liberalno-burżuazyjnej (H. Schleier — Lipsk), historia Poczdamu jako przykład kształtowania pruskiego militarystyki (H. Lehmann — Berlin), legenda Hohenzollernów (H. Kathe — Halle), obraz Prus w ujęciu Theodora Fontane (H. H. Reuter — Weimar), rozwój sił wytwórczych w Prusach (W. Klaus — Drezno), historiografia problematyki agrarnej Prus (H. H. Müller — Berlin), rola państwa w procesie walk klasowych w Prusach (H. Müller — Berlin), burżuazja i junkierstwo w Prusach (G. Winkler — Berlin), tradycje pruskie w NRF (K. H. Streller-Merseburg), rola sił zbrojnych w systemie prusko-niemieckiego militarystyki (H. Schnitter — Poczdam).

Do najciekawszych przyczynków należy zaliczyć analizę lewicowo-liberalnego kierunku historiografii burżuazyjnej Prus, poglądów Fontana, roli militarystyki.

<sup>2</sup> H. Hübner twierdzi, że tzw. „dyktat wersalski” z 1919 r. godził nie tylko w Prusy, reakcyjne junkierstwo i militarystykę, ale w masy ludowe Rzeszy niemieckiej. Natomiast decyzje poczdamskie podjęte były z myślą o bezwładnieniu reakcyjnego prusactwa i militarystyki.

<sup>3</sup> Zob. W. I. Sałow, *Sowremiennaja zapadnogermanskaja burżuaznaja istoriografija*. Moskwa 1968, G. Labuda, *Dzieje Prus jako zagadnienie historiograficzne*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1967, ss. 1 - 20.

Kształtowanie ducha militarne go i atmosfery ideowo-politycznej Prus omówiono np. poprzez porównanie tradycji duchowych Poczdamu i Weimaru. Problemy te znalazły też odbicie w dyskusji. Dr K. Vetter z redakcji „Zeitschrift für Geschichtswissenschaften” krytycznie ocenił dotychczasowy stan badań nad dziejami Prus w NRD. Jego zdaniem, historycy z NRD nie podejmowali oryginalnych prac w tym zakresie, ograniczając się w zasadzie do analizy wypowiedzi klasyków marksizmu lub do krytyki ustaleń historiografii NRF na temat przeszłości i roli Prus. Otwarte pozostają nadal wielkie problemy, np. przyczyny rozwoju Prus, ich znaczenie w życiu Niemiec, siły klasowe decydujące o takim rozwoju itp. Wypowiedź ta spotkała się z licznymi replikami, ale znalazła też zwolenników.

Dyskusję kontynuowano w dniu następnym. Przedstawiono kilka nowych przyczynków charakteryzujących rozwój Prus i wzrost ich roli w poszczególnych okresach historycznych. E. Voigt (Halle) omówił pojęcia „Prusy”, „Rzesza” i „naród” w XVIII w. I. Mittenzwei (Berlin) podjęła charakterystykę absolutyzmu oświeconego w Prusach, R. Berndt (Halle) przedstawiła relacje zachodzące pomiędzy Prusami i Rzeszą w chwili utworzenia Republiki Weimarskiej, G. Lehmann (Halle) scharakteryzował stosunek KPD do Prus w okresie Republiki Weimarskiej. Przedstawiono również stosunek junkierstwa do faszyzmu (K. Gosweiler — Berlin), miejsce Prus w historii sztuki (H. Schöneman), O. Spenglera jako ideologa reakcyjnego prusactwa (K. H. Ruch — Halle), postać Fryderyka II w podręcznikach szkolnych NRF (G. Hasenkrug), likwidację reakcyjnego prusactwa na terenie NRD (E. Stein — Halle).

Najwięcej zastrzeżeń wywołał głos I. Mittenzwei na temat oświeconego absolutyzmu, a w szczególności jej próba definicji tego zjawiska historycznego. Absolutyzm oświecony w Prusach ujęła ona jako zjawisko specyficzne i wyizolowane w Europie. Należy stwierdzić, iż wykazała przy tym słabą znajomość literatury przedmiotu. W toku dyskusji dr J. Weiser, dyrektorka Centralnego Archiwum w Merseburgu omówiła zasady archiwalne do dziejów Prus.

W pierwszym dniu obrad zabrał głos prof. dr A. Czubiński (UAM — Poznań), który omówił polskie prace badawcze w zakresie dziejów Prus, a w drugim dniu doc. dr L. Trzeciakowski (UAM — Poznań) zreferował stanowisko Prus wobec kwestii polskiej w XIX w. Doc. dr M. Pisch z Uniwersytetu w Bratysławie przedstawił stanowisko Słowaków wobec problemu zjednoczenia Niemiec w 1871 r. Jest rzeczą zaskakującą, że opinia publiczna Słowacji potępiała Francję Napoleona III, natomiast popierała prowadzoną przez Bismarcka wojnę i koncepcję odgórnego zjednoczenia Niemiec.

Dyskusję podsumował prof. dr J. Streiwund.

Jak z powyższego wynika, konferencja została zorganizowana z dużym rozmachem. Stanowi ona niewątpliwie pewien etap w rozwoju badań nad dziejami Prus, wytyczając nowe zadania i program prac w tym zakresie NRD. Na uwagę zasługuje ujawniona w toku obrad tendencja do bardziej wnikliwego i wszechstronnego ujmowania historii Prus (szczegółowa analiza historiografii lewicowo-liberalnej), dążenia do silniejszego niż dotąd wydobywania postępowych i demokratycznych tradycji Prus.

*Antoni Czubiński*